

ŠVIETIMO ĮSTATYMO PROJEKTO ĮVERTINIMO MOKYMO SI VISĄ GYVENIMĄ POŽIŪRIU KOMENTARAS

Aurimas M. Juozaitis

Vertindamas Švietimo įstatymo projektą (toliau – Projektas) mokymosi visą gyvenimą požiūriu, remiausi šiais dviem dokumentais:

- Europos Komisijos 2000 spalio 30 dieną paskelbtu “Mokymosi visą gyvenimą memorandumu” (toliau – Memorandumas), nubrėžusiu pagrindines šešias šio mokymosi plėtros kryptis;
- Švietimo gairių (toliau – Gairės) projektu, apibūdinančiu Lietuvos švietimo plėtotės strategines nuostatas 2002 – 2013 m..

Pagrindinės minėtų dokumentų nuostatos

Memorandume paskelbtos šešios esminės tezės, kuriomis Europos Sąjungos narės bei šalys kandidatės turėtų orientuoti savo švietimo sistemas, laiduojančias visiems šalių gyventojams visuotinę ir prieinamą švietimą visą gyvenimą.

- *Pirma tezė: nauji pagrindiniai įgūdžiai – visiems.* Tezės akcentas – kiekvienas žmogus turi įvaldyti įgūdžius bei gebėjimus, padedančius jam įsitvirtinti visuomenės socialiniame bei ekonominiame gyvenime; jis turi išmokti mokytis.
- *Antra tezė: daugiau investicijų į žmogiškuosius resursus.* Tezės akcentas – daugiau pastangų, ieškant galimybių remti žmonių mokymąsi finansiškai.
- *Trečia tezė: diegti naujoves į mokymą ir mokymąsi.* Tezės akcentas – mokymosi metodų bei formų įvairovė, įtraukianti vis didesnę žmonių ratą į švietimą.
- *Ketvirta tezė: vertinti mokymąsi.* Tezės akcentas – neformalus bei informalus mokymasis turi įgauti ne mažesnę svarį nei formalusis, kuriamos neformalaus ir informalaus mokymosi formomis įgytų žinių bei įgūdžių akreditavimo sistemos.
- *Penkta tezė: peržiūrėti, pergaltuoti orientavimą ir konsultacijas.* Tezės akcentas – mokymosi įvairovė ir prieinamumas konsultavimo dėka.
- *Šešta tezė: priartinti mokymąsi prie namų.* Tezės akcentas – tiek technologijų dėka, tiek bendruomenių aktyvinimo dėka kurti sistemas, padedančias žmonėms gauti reikiamą švietimą arčiausiai jų namų.

Gairių teiginiai, kuriais buvo vadovautasi vertinant Projektą:

- *“Sukurama vientisa švietimo erdvė, pagrįsta atviromis, sąveikaujančiomis formomis. Per 2003-2005 metus sukurama teisinė švietimo sistema suderinama su mokymosi visą gyvenimą nuostata....” (Gairės, 137 psl.).* Šio Uždavinio akcentas – atskirtumo tarp švietimo grandžių įveikimas; ryšio tarp akademinės ir technologinės mokymosi krypties stiprinimas; ryšio tarp formalaus, neformalaus ir informalaus švietimo stiprinimas.
- *“Patobulinama gyventojų pajamų ir juridinių asmenų pelno mokesčių tvarka taip, kad šie mokesčiai skatintų piliečių ir įmonių investicijas į švietimą ir sudarytų finansines galimybes mokytis visą gyvenimą” (Gairės, 102 psl.)*

Jeigu aukščiau minėtų dokumentų tezės bei esminiai teiginiai nėra modeliuojami šiame projekte ir nebūtų įgyvendinami, kurdami mokymosi visą gyvenimą sistemą, mes galime susidurti su keturių tipų kliuviniais:

- Konceptiniai kliuviniai: tikslai yra ar jų nėra, sistema darni – ar nesuderinta?
- Finansiniai kliuviniai: ar yra prielaidos veiklai, ar jų nėra?
- Organizaciniai kliuviniai: ar yra priemonės, ar jų nėra, ar yra gebėjimai tas priemones tinkamai naudoti, ar jų nėra?

- Psichologiniai – kultūriniai kliūviniai: ar įsitvirtinusiomis tradicijomis yra remiamasi ir jos nuosekliai plėtojamos, ar jas keičia radikalčiai nauji požiūriai?

Šios kliūtys yra susipynusios: nėra tikslo – ir jokie finansiniai veiksmai neįmanomi. Yra tikslai bei finansinės sąlygos, bet nėra organizacinių prielaidų, - reikia mokytis tas prielaidas kurti, o sukūrus dar mokytis, kad naujosios veiklos formos būtų taikomos. Bet kai kuriuos mokymus sunku pradėti, nes esančios kultūrinės nuostatos niekaip neskatina imtis naujų darbų, nes žmonės abejoja jų tikslingumu ir pozityviu poveikiu. Todėl Įstatymas (šiuo atveju – Projektas) turi būti maksimaliai darnus šių keturių kliūčių įveikimo požiūriu.

1. Projektas koncepcinių Mokymosi visą gyvenimą nuostatų požiūriu

1.1 Įstatymas turi padėti tokios švietimo sistemos pagrindus, kuri leistų (ir net skatintų - juk Švietimo(*sic!*) įstatymas) asmenis mokytis visą gyvenimą. Kita vertus, sistema turi užtikrinti, kad kiekviena jos sudedamoji dalis turėtų labai aiškias sąsajas ir ankstesnioji grandis parengtų asmenį dalyvauti tolimesnėje veikloje, t.y. tęsti mokymąsi kitose švietimo grandyse (Gairėse tai ypač pabrėžiama.).

Kaip yra apibrėžiama Projekte pati sistema?

5 straipsnis. Švietimo sistema

1. Lietuvos švietimo sistema apima formalųjį, neformalųjį ir informaliųjį švietimą (savišvietą) bei pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai.

Vadinasi, į švietimo sistemos akiratį nepapuola asmenys, kurie dėl vienu ar kitu priežasčių nesimoko, nes “mokinys” – tai asmuo, kuris mokosi. Griežtai laikantis minėto straipsnio, nepatenka asmenys, kurie nori ir varžosi mokytis, - tai ypač būdinga vyresnio amžiaus žmonėms, nutraukusiems savo lavinimąsi, - arba turi (bet nenori) grįžti į mokymosi situaciją. Šitiems žmonėms tuomet reiktų labai aiškiai pasakyti: jūs nesate švietimo sistemoje, tad savo problemas ir spęskite patys. Tokia straipsnio formuluotė prieštarauja esminiems visą gyvenimą trunkančio mokymosi principams (žr. Memorandumą), taip pat ir pamatinėms Gairių nuostatoms. Švietimo sistema turi teikti pagalbą (būtent - pagalbą !) ir asmenims, kurie šiuo metu nesimoko. Nors 32 straipsnis numato socialinę atskirtį patyrusiems asmenims teikti “socialines paslaugas ir pedagoginę pagalbą”, taip pat “įgyvendina tikslines šių (nelankančių mokyklų - A.J.) vaikų įtraukimo į švietimo veiklą programas”, bet pabrėžimas, kad šie žmonės nėra švietimo sistemos dalis, viena vertus, minėtas programas perkelia į kažkokių antraeilių ar net trečiaieilių darbų gretą, o, antra vertus, profesinė prasme pedagoginį personalą mažiau įpareigoja aktyviai dirbti su socialinę atskirtį patyrusiais vaikais ar suaugusiaisiais. Todėl 5.1 straipsnio paskutinioji dalis galėtų būti formuluojama taip: “.... bei pagalbą asmenims, kurie dalyvauja, ketina dalyvauti ar atskirais atvejais - pagal savo amžiaus tarpsnį – privalo dalyvauti švietimo veikloje, taip pat pagalbą institucijoms, vykdančioms ar ketinančioms vykdyti švietimo veiklą”.

1.2. Kad žmogus galėtų (jam būtų sudarytos sąlygos) mokytis visą gyvenimą, kiekviena pakopa turi parengti jį tolimesniam mokymuisi. Tačiau skaitant Įstatymo projektą, akivaizdu, kad jo autoriai susirūpinę vien užtikrinti besimokančiojo (ŠIP jis vadinamas “mokiniu”) mokymąsi tik iki privalomųjų metų. (pabraukta A.J.)

7 straipsnis. Priešmokyklinis ugdymas

1. Priešmokyklinio ugdymo paskirtis – padėti vaikui pasiruošti sėkmingai mokymosi pagal pradinio ugdymo programą pradžia.

8 straipsnis. Pradinis ugdymas

1. Pradinio ugdymo paskirtis – suteikti asmeniui dorinės, kultūrinės, socialinės brandos pradmenis, elementarų raštingumą, padėti jam pasiruošti mokytis pagal pagrindinio ugdymo programą.

9 straipsnis. Pagrindinis ugdymas

1. *Pagrindinio ugdymo paskirtis – suteikti asmeniui bendrosios asmenybės, dorinės, sociokultūrinės ir pilietinės brandos pagrindus, bendrąjį raštingumą, technologinio raštingumo pradmenis, išugdyti siekį ir gebėjimą apsispręsti, pasirinkti ir mokytis toliau.*

Kaip matome šiuose straipsniuose dar fiksuojama nuostata, kad ugdomam asmeniui reikia “padėti”, jis turi “pasiruošti”, “išsiugdyti siekį” tęsti toliau mokymąsi, - tai gerai, nes tai susišaukia su Memorandumu ir Gairėmis. Memorandumo viena iš esminių tezių: *”Mokymasis visą gyvenimą jau nėra tik vienas iš švietimo ir mokymo aspektų; jis turi tapti svarbiausiu principu (paraukta A.J.), dalyvaujant pilname mokymosi kontekstų kontinuumu.”*

Bet vidurinio ugdymo paskirtis, atrodo, nėra pratęsti ir įtvirtinti minėtąjį principą. Skaitant 10.1 straipsnį, susidaro įspūdis, kad asmuo, baigęs šią ugdymo pakopą, turės įvairių kompetencijų, bet ar jų pagalba jis galės sėkmingai tęsti savo lavinimąsi nėra aišku, nes straipsniai 12.2 (aukštesniosios studijos) ir 13.2 (aukštojo mokslo studijos) sako, kad, “jos teikiamos mokiniams, įgijusiems vidurinį išsilavinimą ir gebantiems savarankiškai studijuoti (pabraukta –A.J.)”, tačiau vidurinis ugdymas nekelia tokio tikslo – išmokyti asmenį “savarankiškai studijuoti”, tai reiškia, kad ŠIP kuria sistemą, kuri neužtikrina atskirų švietimo grandžių glaudesnio ryšio ir tuo pačiu - galimybės asmeniui mokytis visą gyvenimą. Tai prieštarauja Gairių nuostatomis (137 – 139 psl.) Taigi, vidurinis ugdymas turi (greta minimų tikslų) *išugdyti igūdžius savarankiškai mokytis ir poreikį (arba nuostatas) mokytis visą gyvenimą.*

Straipsniai, apibūdinantys specialųjį ugdymą (14 straipsnis), neformalųjį vaikų švietimą (15 straipsnis), irgi fiksuoja atskiros grandies paskirtį, bet ne integralios sistemos sudėtinės dalies tikslus, prisidedančius prie fundamentalaus visos švietimo sistemos tikslo *suteikti asmeniui brandaus savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam tobulinti savo gebėjimus visą gyvenimą* (preamble).

1.3. Ir dar. 52 straipsnis kalba apie švietimo monitoringą, bet jame tepaminėta, kad monitoringo paskirtis - *“sudaryti sąlygas visiems švietimo valdymo subjektams priimti pagrįstus sprendimus ir vykdyti švietimo kokybę laiduojantį valdymą”*. Vadinasi, bus tikrinama, kaip ir kiek kiekviena švietimo grandis įvykdo savo uždavinius, bet ne kaip šios grandys, greta joms iškeltų uždavinių, užtikrina besimokančiajam tęsti savo mokymąsi. Taigi mokymosi visą gyvenimą požiūriu ir ši nuostata neįpareigoja ir niekaip neskatina tikrinti švietimo sistemos kokybės šiuo aspektu. Reikėtų įtvirtinti nuostata, kad *“monitoringas tikrina ir švietimo sistemos grandžių dermę, kuri laiduoja kiekvienam pageidaujantiam bet kuriuo momentu tęsti mokymąsi toliau”*.

2. **Projektas finansinių prielaidų mokymuisi visą gyvenimą požiūriu**

7 skirsnis kalba apie švietimo finansavimą, bet jis niekaip neakcentuoja, kad sistemos paskirtis – sudaryti finansines prielaidas asmenims mokytis visą gyvenimą, o įstatymo 31 straipsnis “Švietimo prieinamumas dirbantiems asmenims” iš viso numato tik labai išsilavinusių darbdavių įsipareigojimą investuoti į savo darbuotojus (Memorandume – tai viena iš esmingiausių tezių, kuri taip ir vadinasi: daugiau investicijų į žmogiškuosius resursus), nes įstatyme jokių skatinamųjų sąlygų darbdaviui nėra. Memorandumas, kurio viena esmingiausių tezių taip ir vadinasi “Daugiau investicijų į žmogiškuosius resursus” sako, kad šios investicijos tai galėtų būti: *“visuomeninių partnerių sukurta sutarčių sistema, skirta mokymuisi visą gyvenimą apskritai, testinio mokymosi (pagrįsto gerąja patirtimi) tikslai ir Europos apdovanojimas labiausiai progresuojančioms kompanijoms”*. Be to, Memorandume skatinamos ir individualios iniciatyvos, kurioms turi būti sudarytos prielaidos: *“Individualiu lygiu, be jokios abejonės, turi būti labiau išvystytos skatinamosios priemonės. Individualaus mokymosi sąskaitos idėja yra pavyzdys, kaip žmonės skatinami prisidėti prie savo mokymosi*

specialomis santaupomis ir indėliais, kurie pritraukia ir atitinkamų papildomų stipendijų bei pašalpų iš visuomeninių ir privačių fondų”.

Deja, jokių “skatinamųjų sąlygų” šiame ŠĮP nėra, tad tikėtis, kad net ir patikslinus aukščiau minėtuosius konceptualius “nelygumus” turėsime realesnių rezultatų, yra labai sunku. Būtina šį įstatymą derinti su valstybės mokesčių politika, bet prioritetai čia turi būti labai skaidrūs, - mokestinės lengvatos švietimo bei mokymosi veiklai. Juk Gairėse aiškiai pasakyta, kad per artimiausius 2 metus turi būti sukurta tokia mokesčių tvarka, “*kad šie mokesčiai skatintų piliečių ir įmonių investicijas į švietimą*”. Todėl jau šis Projektas tą tvarką turi keisti.

3. Projektas organizacinių priemonių Mokymuisi visą gyvenimą požiūriu

Institucijų, formų, būdų, ir priemonių įvairove Projektas tikrai gali tenkinti mokymosi visą gyvenimą poreikius, jis atitinka pagrindines Gairių nuostatas. Svarbu, kad formos būtų tinkamai naudojamos, tarpusavyje derėtų. Projektas naudojimo nereglamentuoja, o apie profesines mokytojų kvalifikacijas tepasakoma, kad jos yra reglamentuojamos atskiru ministro dokumentu. Dermei gresiantys pavojai jau buvo įvardinti nagrinėjant Projektą konceptualiųjų nuostatų požiūriu (žr. aukščiau).

4. Projektas psichologinių – kultūrinių tradicijų Mokymosi visą gyvenimą požiūriu

Dar vienu aspektu siūlau pasižiūrėti į šį Projektą: kaip tie, kuriems jis skiriamas, bus pajėgūs jį *priimti*. Būtent priimti, t.y.remtis šio Projekto, jeigu jis taptų Įstatymu, bazinėmis normomis savo veikloje. Mokymasis visą gyvenimą yra nuolatinės pastangos, nuolatinė disciplinuota veikla, kurią neretai sunkiai atlieka ir labai išsilavinę žmonės, o ką kalbėti apie mokslų bei lavinimosi mažiau patyrusius? Todėl žodžiai bei terminai, kurie yra naudojami Projekte, yra svarbūs, nes jais yra kuriama (arba ne) terpė, kuri galiausiai ir lemia, ar žmonės norės būti “mokiniais” ir vėl sugrįžti į “mokyklą”. Tenorėčiau čia atkreipti Projekto autorių dėmesį į tai, kad socialinę atskirtį išgyvenę asmenys ir galiausiai pasiryžę vėl grįžti į mokymosi aplinką, o paprasčiau - į mokyklos suolą, labai nelengvai susitaiko su situacija, kad jie vėl mokiniai. Kaip parodė ilga tokių žmonių mokymo praktika, švietimiečių požiūris į šiuos žmones turi keistis iš esmės, ir pradžia tam turėtų būti Švietimo įstatymas (dabartinis Projektas), įtvirtinantis naują požiūrį į besimokantįjį asmenį. Atrodo, ką gali lemti įstatymo formuluotės? Įstatymų šie “mokiniai” neskaito, bet juos skaito tie, kurie jiems organizuoja mokymosi galimybes, ir pasrarųjų požiūris turi padėti šiems žmonėms išlikti švietimo veikloje, išlikti besimokančiais žmonėmis.

Kita vertus, mokiniais vadinti dirbančius profesionalus, daug pasiekusius savo veikloje, irgi pernelyg keista - juk mokymosi procese jie patys gali būti žymiai labiau mokytojais vieni kitiems nei mokiniais ar mokytiniais. Tad šio Projekto terminija labiau atspindi senąją švietimo ideologiją, nei tą, kuri įtvirtina modernųjį požiūrį į žmogų, kuris nepriklausomai nuo savo amžiaus, pasiruošęs įsisavinti naujus dalykus, permąstyti jau suprastus ir naudojamus ir nuolatos mokytis, būti *besimokančiuoju*.

Beje, “mokyklos” pavadinimas Projekto tekste yra, švelniai tariant, dirbtinis. Kodėl apibendrintose nuostatose nenaudoti “mokymo institucija” ar “švietimo įstaiga” ar panašiai. Projekto autorių nusiteikimas unifikuoti teiginius yra keistas ir nenuoseklus, antai kažkodėl šalia “mokinio” atsiranda “studentas”. Kodėl? Tai gal išlikti nuosekliams ir visus vadinti “mokiniais”?

Šie mano paminėti psichologinio bei kultūrinio pobūdžio kalbos barjerai trukdo modernios nuostatos švietime formavimuisi, todėl, manau, turėtų būti keistini.

Baigiamosios išvados

Projektas negali mokymosi visą gyvenimą įtvirtinti dėl dviejų esminių priežasčių:

1. Projektas nekuria vientisos, nuosekliai viena kitą papildančios švietimo sistemos grandžių visumos, jis labiau įtvirtina atskirų švietimo grandžių reglamentuotinas nuostatas (žr. aukščiau). Projektas pavadintas “Švietimo įstatymu”, tačiau studijuojant jį susidaro įspūdis, kad tai yra Bendrojo lavinimo įstatymas. Šis Projektas tiek savo turiniu, tiek net terminologija artimas Bendrajam lavinimui, o kitos švietimo grandys tėra šios švietimo grandies papildai, kuriuos apibrėžia atskiri įstatymai. Projekte net beveik trečdalis straipsnių (23 iš 75) tiesiogiai liečia tik Bendrąją lavinimą, o kiti, kuriuose užsimenama apie kitas grandis, tėra nežymi dalis to, kas detaliam tokiuose straipsniuose aptariama bendrojo lavinimo požiūriu (pvz. straipsniai 37, 48, 66, bet jų yra ir daugiau). Tuomet ir peršasi mintis, kad pastarąjį dokumentą reikėtų pavadinti Bendrojo lavinimo įstatymu, išėmus tas dalis, kurios šiai sričiai netinka.
2. Mokymosi visą gyvenimą finansavimo klausimai šiame Projekte faktiškai neaptarti, vadinasi, realių pagrindų šiai veiklai visai nėra, veikla palikta savieigai, o Lietuvos kontekste – vegetacijai. Ryšio su Gairių optimistiniais teiginiais bei Memorandumo tezėmis šiame dokumente visai nėra.
3. Konkrečių *finansinių priedaidų ir paskatų* asmenims mokytis visą gyvenimą ŠĮP nenumato ir neskatina jų sudaryti (7 skirsnis). Įstatymo 31 straipsnyje “Švietimo prieinamumas dirbantiems asmenims” jokių skatinamųjų sąlygų darbdaviui investuoti į savo darbuotojų mokymąsi nėra numatyta. Aprobavus Gaires ŠĮ teks derinti su valstybės mokesčių politika, jei, anot Gairių, per artimiausius 2 metus turi būti sukurta tokia mokesčių tvarka, *“kad šie mokesčiai skatintų piliečių ir įmonių investicijas į švietimą”*.